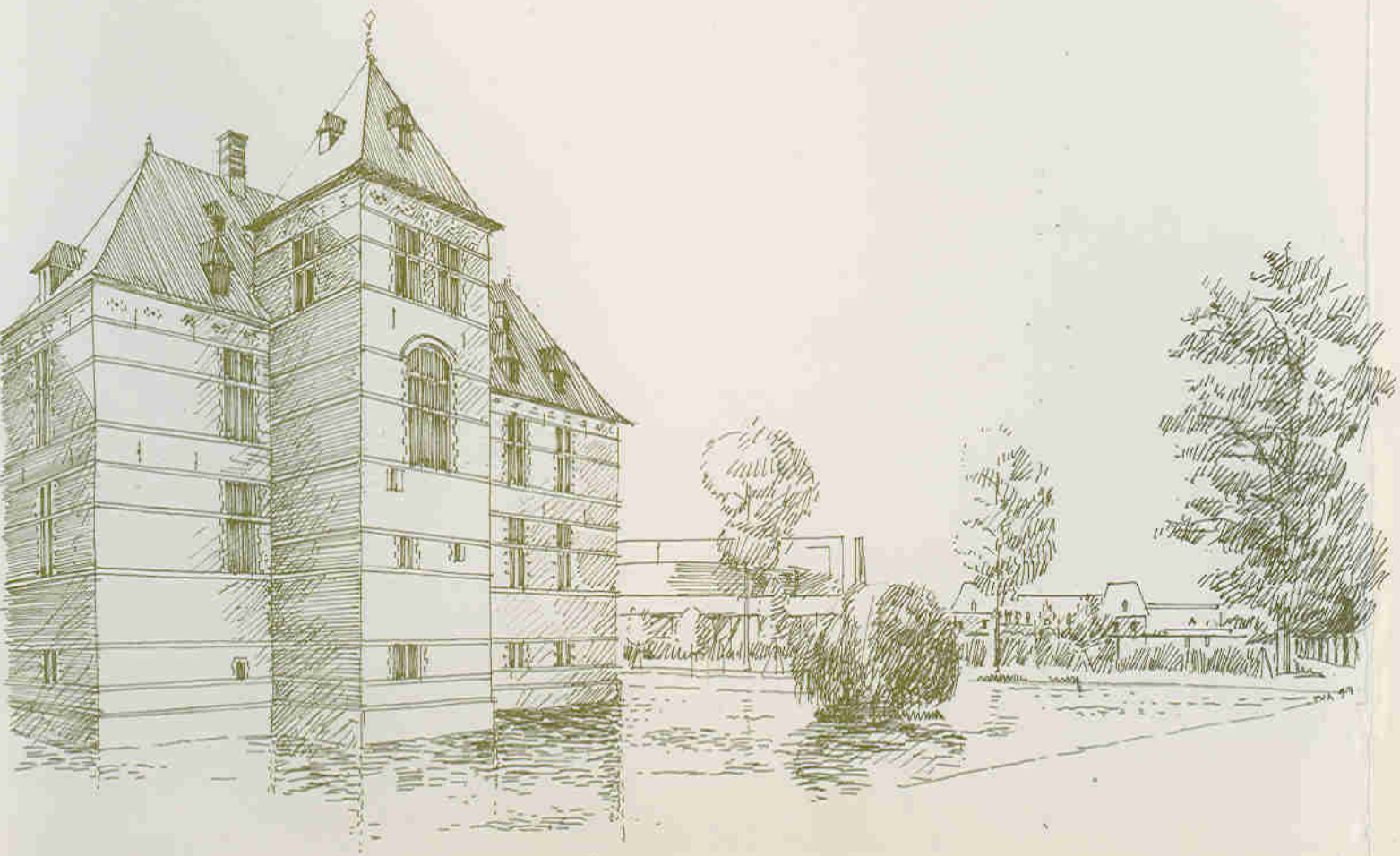

Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen

Provincie Antwerpen
Arrondissement Turnhout
Kanton Turnhout

16n
1

tionele schikking van de ruimtes, gericht op licht en lucht. Enkele duidelijke voorbeelden hiervan zijn: Begijnenstraat nr. 34, de Merodelei nr. 114 (fig. 109) en nr. 136, Steenweg op Antwerpen nr. 45, Gasstraat nr. 29 (fig. 130). Enkel de vormgeving van de ramen zou een doorslaggevend criterium kunnen zijn om deze woningen op te splitsen in de "expressionistisch-getinte" (nog houten ramen met dikke profielen) en diegene met "modernistische inslag" (stalen ramen met dunne profielen).

Dat de overgang tussen expressionisme en modernisme in Turnhout zich zeer geleidelijk voltrok wordt o.m. duidelijk geïllustreerd door het oeuvre van architect Ern. Wauters. Dit beantwoordt aan de voormelde definitie van het "kubistisch expressionisme", doch soms met een heel andere nuance. Zijn twee "rijwoningen Verreet" van 1932, de Merodelei nrs. 187-189 (fig. 116), sluiten eerder aan bij het "decoratief expressionisme" terwijl zijn "rijwoning Peeters" van ca. 1935, Oude Vaartstraat nr. 41 (fig. 259), reeds getuigt van modernistische principes.

In deze periode verschenen ook de eerste flatgebouwen. De nrs. 181-183 (fig. 115) van 1925 en 186-190/O.-L.-Vrouwstraat nr. 2 (fig. 117, 243) van 1939 op de de Merodelei, de nrs. 5-6 op de Grote Markt/Zegeplein nr. 16 van 1935 (Fig. XXXIX) en de nrs. 21-23 in de Herentalsstraat van 1936 (Fig. L, fig. 185) bewijzen dat het ontwerp meestal voorzag in een functionele combinatie met een winkelhuis. Een indrukwekkend en vrijwel intact bewaard voorbeeld van het woon-winkelhuis is "De Rode Hoed" in de Herentalsstraat, nr. 15, gebouwd in de periode 1930-1946 door E. Van Steenbergen. Zoals in de meeste van zijn opdrachten, stond de architect ook in voor het ontwerpen van het meubilair en de binnenaankleding (Pl. VI, Fig. XLVIII, XLIX, fig. 181).

Het zuivere, planmatig doordacht modernisme breekt door met architecten als E. Van Steenbergen, J. Eelens en R. Vander Aa. Onder invloed van de internationale ontwikkeling naar het modernisme, streefden zij in hun ontwerpen naar een doelmatige planning, een sober(e) vormgeving en materiaalgebruik. Deze progressieve architectuur werd door "intellectuelen" en vrije beroepen in de jaren dertig-begint van de jaren veertig in Turnhout ingevoerd.

Bij E. Van Steenbergen springt de "woning Bluekens", Antwerpsesteenweg nr. 164 te Vosselaar, het meest in het oog als modernistisch concept (Fig. LXXXV). Zijn rijwoningen voor vrije beroepen in het stedelijk centrum wijken eveneens af van de doorsnee-plattegrond en vertonen een uitgedokterde ruimte-indeling met nadruk op de scheiding tussen woon- en werkgedeelte (Fig. XXV). Het wonen raakt -al naargelang van de oriëntatie- meer betrokken op de tuin waardoor de achtergevel op een compleet andere manier wordt uitgewerkt dan de straatgevel (fig. 102, 279, 281). Deze decoratieve voorgevels samen met de art-deco-getinte binnenaankleding, sluiten echter nauwer aan bij de expressionistische tendens (fig. 280).

Een topvoorbeeld van het kubistisch modernisme, doch eerder een unicum in het oeuvre van J. Schellekens, is de dubbelwoning op de Steenweg op Mol nrs. 64-66

te Turnhout. Hier krijgt de compositie, uiting van een vernieuwende, ruimtelijke indeling, door de kracht van de kubistische bouwvolumes en de sobere verwerking van de materialen een puristisch effect. Karakteristiek is de roedeverdeling van de glaspartijen, een variatie op de vensters van Le Corbusier (fig. 308, 309). Van eenzelfde geest getuigt de nabijgelegen "woning Simons", nr. 54, van J. Eelens (Fig. LXXIX): de overkragende balkons met stalen buisleuning, de ronde patrijspoorten, kenmerken die we tevens terugvinden bij de werken van R. Vander Aa en enkele van Ern. Wauters, leunen aan bij de "pakketbootstijl". Wegens de sterke traditie van zichtbaar metselwerk, bleef het "witte modernisme", een gewapende betonconstructie met witbepleisterde gevels, uit. In vergelijking met de talrijke voorbeelden van het "baksteen-modernisme" vormen de vrijstaande "woning Bluekens" te Vosselaar en de "rijwoning Bisaerts" te Oud-Turnhout, Steenweg op Turnhout nr. 122, eerder uitzonderingen op de regel. In constructie echter bewijzen deze woningen dat gewapend beton het nooit gehaald heeft van het traditionele metselwerk. Bekijken we in het studiegebied, inclusief de kleinere gemeenten, de woningbouw van de laatste decennia, dan vallen er binnen het brede gamma van een banale, bloedloze, traditionele "architectuur" toch verscheidene woningen op door hun vernieuwende vormgeving en planvoering.

De trendsetters hiervan zijn de architecten E. Wauters en C. Vanhout die, na het vacuüm van vijf oorlogsjaren, voor een zekere continuïteit zorgden in de ontwikkeling van de modernistische tendensen uit het interbellum. Op die manier werden zij onmisbare overgangsfiguren tussen het modernisme van de jaren dertig-veertig en de bloeiperiode van de jaren zestig-zeventig. Onder invloed van de protagonisten als een M. van der Rohe, W. Gropius en M. Breuer, de Scandinavische architectuur van A. Jacobsen en A. Aalto, en de aparte visie van Le Corbusier gingen zij op zoek naar goede functionele oplossingen en een passende vormtaal. Zij hielden zich hoofdzakelijk bezig met woningbouw, gaande van sociale en privé-woningen tot appartementen. De eigen woning met atelier van E. Wauters, Steenweg op Antwerpen nr. 46, verdient een plaats in de Belgische architectuur van de jaren vijftig: een goed ingeplante, analytische compositie van bakstenen muren, gecombineerd met natuurlijke materialen zoals breuksteen en hout en onderbroken door raamkozijnen, aaneengeschakeld tot grote glaspartijen (fig. 298). Zijn later oeuvre kreeg, door het verwerken van nieuwe, lichte materialen zoals stalen I-profielen, glazen platen en aluminium, een fijnere, modernistische taal. Zo doet o.m. zijn appartementsgebouw Mijs, Steenweg op Antwerpen nr. 102, zeer licht aan door de fijne tekening van de "vliesgevel". Geïnspireerd door de Deense modernisten, geraakte C. Vanhout gepassioneerd door de integratie van de woning in de natuur, een architectuur opgebouwd uit grote vlakken, als een losse schikking van autonome, rechthoekige volumes, een sober materiaalgebruik met overheersing van de baksteen en een losse planvoering gericht op functionele verbindingen. Uit o.m. de "woning Verboven" (Fig. XV) en de "woning Klaver", respectievelijk Staatsbaan nr. 20

en Goordijk nr. 27 te Oud-Turnhout, de “woning Hoppenbrouwers”, Bergeneindsepad nr. 8 te Vosselaar, de “woning Maïs”, Oude Dijk nr. 2 te Turnhout, en de eigen patiowoning met atelier, Parklaan nr. 146 te Turnhout (Fig. LXIV), blijkt duidelijk dat deze kenmerken zijn verwezenlijkingen van de jaren zestig-zeventig in samenwerking met architect P. Schellekens, gaande van zeer eenvoudige tot hybridische composities, zullen blijven karakteriseren.

Deze nieuwe impulsen naar een streekeigen moderne architectuur werden door een volgende generatie van sterke individuen verder ontwikkeld zodat de Kempense woningbouw in de jaren zestig-zeventig een hoogtepunt kende.

De belangrijkste bijdrage van het atelier Vanhout-Schellekens in deze periode is hun eigen variant van het “brutalisme”. In de ban van Le Corbusier’s late werken, werden ruw bekist beton en een donkere, korrelige baksteen zowel binnen als buiten niet enkel gehanteerd vanuit constructieve doeleinden, maar evenzeer als expressiemiddel van vorm en materie. Dit ruwe materiaalgebruik gecombineerd met een massieve opbouw van autonome volumes verleende de gebouwen een specifiek expressief karakter. De geslotenheid van de straatgevel, tevens een constante in het werk van P. Neefs, draagt bij tot deze brutalistische vormgeving.

Bij architect L. Jansen komt een zuivere architectuur eerder voort uit creativiteit dan uit expressie. Achter de duidelijk uitgedrukte volumes van o.m. zijn “rijwoning Leysen”, Rubensstraat nr. 36 (Fig. LXXIII, fig. 288), of zijn vrijstaande “woning Mol”, Parklaan nr. 90, te Turnhout schuilt heel wat constructief denkwerk. Het principe van de module en de as zijn tot op vandaag als ankers in zijn werk. Inwendig maken zijn woningen een erg ruimtelijke indruk.

Zeer persoonlijk en nooit onderhevig geweest aan een welbepaalde trend is het werk van P. Neefs. Zijn woningen, meestal originele, krachtige volumes, getuigen van een perfect vormgevoel. Binnen de geometrische vorm van een woning experimenteerde hij met zowel kristallijne, strakke vormen als met plastische composities van gebogen en schuine vlakken. Tegelijkertijd werd ook het functionele op een even creatieve en intuïtieve manier opgelost. De “rijwoning Criekemans”, Rubensstraat nr. 38 te Turnhout (Fig. LXXIV, fig. 288), “woning Tilman”, Herfstdreef nr. 5 te Oud-Turnhout (fig. 52), “woning Thomas”, Karel Druytslaan nr. 4 te Vosselaar (fig. 353) en de “woning Proost”, Kapellekuilstraat nr. 42 te Beerse (fig. 14), zijn slechts enkele voorbeelden van deze aparte, unieke creaties. Nog enkele uitschieters uit deze periode en tegelijkertijd losstaande verwezenlijkingen binnen hun oeuvre zijn de eigen woning van P. Schellekens, Hertenstraat nr. 19 te Turnhout (Fig. LII), een villa van architect E. Van Steenberghe jr., Dennenlaan nr. 100 te Turnhout, en de woning van en ontworpen door J. Maes, Dageraadlaan nr. 18 te Beerse.

In het oog vallende realisaties uit de jaren tachtig-negentig zijn eerder schaars: hierin onderscheiden we enerzijds een neiging tot het navolgen van actuele modes en anderzijds een streven naar een originele, vernieuwende uitwerking. De nawerking van de oliecrisis, de uit de pan vliegende grond- en kostprijs van het bouwen ver-

oorzaken algemene trends zoals het verkleinen en het compacter indelen van de woonoppervlakte en de terugkeer naar een meer traditionele bedaking.

Hoevebouw

De landelijke activiteiten, die in het kanton Turnhout tot de Tweede Wereldoorlog een belangrijke bron van inkomsten vormden, hebben duidelijk hun stempel gedrukt op de bebouwing in de streek. Concentraties van kleine kernen kenmerken er de verspreide hoevebouw van de van oudsher gemengde bedrijven. Niettegenstaande de verregaande verstedelijking beschikken we, voor een typologische benadering, over voldoende voorbeelden.

In wezen afgeleid van de grote familie der dak- en vakwerkbouwsels met meerbeukig karakter, zijn de bewaarde hoeven bijna alle opgetrokken in de negentiende en twintigste eeuw, doch oudere kernen zijn in vele gevallen nog duidelijk aanwezig; het zijn meerledige boerderijen met losstaande, verankerde bakstenen bestanddelen onder pannen zadeldak, met een ruimtegeleding die teruggaat op zeer oude tradities. De gaafst bewaarde hoeve in de streek is de Gasthuishoeve, Heizijde nr. 36 te Turnhout, die in haar huidige vorm grotendeels uit de achttiende eeuw stamt (Pl. V, fig. 173, 174). Hoeven met woonhuis, stal en schuur onder één dak zijn eerder zeldzaam; kleinschalige bedrijven waren na de Eerste Wereldoorlog immers niet langer rendabel, werden verlaten en raakten in verval. Wellicht om dezelfde reden hebben we ook nergens nog zichtbaar stijl- en regelwerk aangetroffen. De baksteen, die omstreeks 1850 voorgoed zijn intrede deed, heeft de oude, lemen wandvullingen vervangen of verstoep.

De samenstellende bestanddelen van het courante hoevetype zijn het woonstalhuis, de afzonderlijke schuur, het wagenhuis, het bakhuis en eventueel andere bijgebouwen; een waterput, beukenhagen, linden en notelaren zijn nog vaak aanwezig. De eiken structuur die het dak draagt en de wanden schraagt, oorspronkelijk zowel toegepast voor de bouw van het woonstalhuis als van de schuur, is voornamelijk in deze laatste nog duidelijk waarneembaar. In vele, ogenschijnlijk bakstenen schuren is de eiken huisstoel nog aanwezig en is de baksteenwand vooral een omhulsel. Ook in een aantal woonstalhuizen is deze structuur allicht nog bewaard maar door latere verbouwingen en inrichtingswerken moeilijker vast te stellen; verder onderzoek in situ is hier zeker aangewezen. Een voorbeeld is Steenweg op Zevendonk nr. 28 in Oud-Turnhout: de ligging op de oude rooilijn, het laag reikende dak met wolfs-eind, de stroomlaag in de zijgevel, en de zichtbare gebinten in het huis wijzen op een oude, vermoedelijk tot in de achttiende eeuw opklimmende vakwerkbouw (fig. 66). Ook het sterk verbouwde woonstalhuis, gedateerd 1778, in De Breem nr. 1 te Vosselaar, wijst in die richting (fig. 343, 344).

Het doorsnee-woonstalhuis is geënt op het tweebeukig boerenhuis met zuidwaarts georiënteerde voorgevel. Het oostelijk gelegen woongedeelte is voorzien van rechthoekige of getoogde muuropeningen met luiken voor de vensters; alleen de